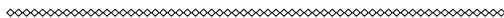

LIBRI GEDANENSES XL, 2023, s. 125-141

doi: 10.24425/libriged.2023.150699

JAN DANILUK*

ORCID: 0000-0003-4553-552X

ZEZNANIE KOMENDANTA KL MAUTHAUSEN FRANZA ZIEREISA

Abstrakt: Artykuł źródłowy przedstawia nieznaną do tej pory odpis zeznań Franza Ziereisa, przechowywany w dziale rękopisów PAN Biblioteki Gdańskiej (Ms. 5193). Ziereis był niemieckim zbrodniarzem wojennym, długoletnim komendantem KL Mauthausen (1939–1945). Zeznawał dobrowolnie 24 maja 1945 roku, niedługo przed swoją śmiercią w wyniku ran odniesionych podczas zatrzymania przez amerykańskich żołnierzy. Choć zeznania ostatniego komendanta KL Mauthausen były już niejednokrotnie wykorzystywane (między innymi podczas tzw. głównego procesu zbrodniarzy niemieckich przed Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym w Norymberdze w latach 1945–1946) i publikowane, to w istocie nigdy dotąd nie zostały przedstawione w języku polskim z komentarzem naukowym. W artykule podjęto także próbę identyfikacji istniejących do tej pory w polskich zbiorach rękopisów bądź odpisów zeznań Ziereisa, ze wskazaniem na podstawowe różnice między nimi.

Słowa kluczowe: KL Mauthausen; Franz Ziereis (1905–1945); obozy koncentracyjne; II wojna światowa

Franz Ziereis (1905–1945) był długoletnim i ostatnim zarazem komendantem niemieckiego obozu koncentracyjnego (Konzentrationslager, KL) Mauthausen, założonego w sierpniu 1938 roku w Austrii. Pomysł utworzenia obozu został wyartykułowany wśród austriackich nazistów niemal natychmiast po Anschlussie, tj. pod koniec marca. Pierwsi więźniowie (z KL Dachau), w liczbie 300, zostali przytransportowani do Mauthausen 8 sierpnia 1938 roku¹.

* Zakład Historii Gdańska, Pomorza i Regionu Nadbałtyckiego, Instytut Historii, Wydział Historyczny, Uniwersytet Gdański, ul. Wita Stwosza 55, 80-308 Gdańsk, e-mail: jan.daniluk@ug.edu.pl

¹ F. Freund, B. Perz, *Mauthausen – Stammlager, Außenlager [w:] Der Ort des Terrors. Geschichte der nationalsozialistischen Konzentrationslager*, Bd. 4: *Flossenbürg, Mauthausen*,

Mauthausen to pierwszy Konzentrationslager powstały poza granicami Niemiec. Obóz znajdował się około 20 km od Linzu, w Górnej Austrii. Z czasem powstały także kolejne obozy: Gusen I oraz Gusen II, tworząc razem kompleks określane jako KL Mauthausen-Gusen. Szacuje się, że przez ten zespół obozowy przeszło do 1945 roku około 190 tysięcy więźniów, z czego około 90 tysięcy poniosło śmierć w wyniku wyniszczającej pracy (szczególnie w pobliskich kamieniołomach²), nieludzkich warunków panujących w tych obozach i licznych podobozach, wreszcie w ramach licznych egzekucji (także przy pomocy komór gazowych)³. Kompleks KL Mauthausen-Gusen był jednym z największych obozów koncentracyjnych w dziejach Rzeszy Niemieckiej.

W związku ze zbliżaniem się oddziałów alianckich, 2 i 3 maja 1945 roku załoga SS opuściła KL Mauthausen, przekazując formalnie nadzór nad więźniami 50 członkom wiedeńskiej straży pożarnej (Feuerschutzpolizei⁴). W praktyce od dnia 5 maja władza wewnątrz obozu przeszła na obecnego tam przedstawiciela Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża, dr. Heinricha Dürmayera. Nazajutrz, to jest 6 maja, pierwsze jednostki amerykańskiej 11. Dywizji Pancerniej dotarły do Mauthausen⁵. W tym momencie w obozie nie było już od trzech dni także i komendanta. Ziereis wraz z żoną Idą oraz trójką dzieci skrył się we własnej chacie myśliwskiej w miejscowości Spital am Phyrn, zlokalizowanej około 90 km na południe od Mauthausen. Po niecałych trzech tygodniach, 23 maja wieczorem, został zlokalizowany przez oddział amerykańskich żołnierzy i postrzelony podczas próby ucieczki. W wy-

Ravensbrück, hrsg. v. W. Benz, B. Distel, München 2006, s. 293–294. Kompleks KL Mauthausen-Gusen doczekał się relatywnie wielu opracowań także w polskojęzycznej literaturze. Przegląd najważniejszych z nich, wśród także wymienionych prac autorów zagranicznych, zob. W. Jarząbek, *KL Gusen jako miejsce eksterminacji obywateli polskich*, [w:] *Studia z dziejów polskich więźniów i pamięci społecznej*, red. W. Jarząbek, Warszawa 2022, s. 16–22. Sporo miejsca obozowi poświęcono też w obszernej publikacji N. Wachsmann, *KL – historia nazistowskich obozów koncentracyjnych*, tłum. M. Antosiewicz, Warszawa 2016, s. 116 i n.

² Lokalizacja obozu w dużym stopniu pozostawała w związku z powstaniem w 1938 roku Niemieckich Zakładów Robót Ziemi i Kamieniarskich (Deutsche Erd- und Steinwerke GmbH, DEST) i planami pozyskania granitu m. in. z okolic Mauthausen.

³ Szczegółowo o liczebności więźniów i śmiertelności: F. Freund, B. Perz, dz. cyt., s. 308–315. W ramach wprowadzonej w 1940 roku kategoryzacji obozów koncentracyjnych Mauthausen początkowo został skasyfikowany jak jedyny z kategorii III, czyli najcięższy – zob. N. Wachsmann dz. cyt., s. 187–191, 236 i 243.

⁴ Feuerschutzpolizei była formacją zawodowej straży pożarnej, w latach 1938–1945 podległej policji porządkowej (Ordnungspolizei). Podporządkowanie straży, tak zawodowej (Feuerwehr), jak i ochotniczej (Freiwillige Feuerwehr), resortowi policji nastąpiło najszybciej w Prusach – już w grudniu 1933 r. Pięć lat później zmieniono nazwę formacji, jak i wprowadzono tę reformę na terenie całej ówczesnej Rzeszy Niemieckiej.

⁵ F. Freund, B. Perz, dz. cyt., s. 332–333. O ostatnich tygodniach istnienia KL Mauthausen ponadto (m. in.): B. Baum, *Die letzten Tage von Mauthausen*, Berlin 1965; M. Orski, *Ostatnie dni obozu Mauthausen*, Gdańsk 2005. M. Orski, dz. cyt., s. 21–22 podaje, że w Spital am Phyrn były komendant udawał cieślę.

tropieniu komendanta mieli udział Polacy, byli więźniowie, którzy razem z Amerykanami patrolowali okolicę w poszukiwaniu zbiegłych esesmanów⁶.

Rannego Ziereisa przewieziono jeszcze tego samego dnia do 131. Szpitala Ewakuacyjnego US Army w Gusen, gdzie dwukrotnie go przesłuchano. 24 maja pod wieczór zmarł on w wyniku odniesionych dzień wcześniej ran. Ciało zniechędzonego komendanta rozebrano; byli więźniowie pomalowali je farbą (kresząc swastyki), a następnie wywiesili na ogrodzeniu obozu. W końcu pogrzebano je przy drodze⁷.

Pozyskane przed śmiercią zeznania komendanta KL Mauthausen szybko zostały wykorzystane i powielone. Po raz pierwszy – jak się wydaje – na łamach gazety wydawanej przez społeczność byłych więźniów „Wolne Gusen” jeszcze w 1945 roku⁸. Zeznanie Ziereisa (oryginalny protokół przesłuchania przez Amerykanów) było jednym z materiałów dowodowych podczas tzw. procesu głównego zbrodniarzy niemieckich przed Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym w Norymberdze (1945–1946).

Należy przypomnieć, że w istocie istnieją dwa zeznania Ziereisa, które zdążył złożyć przed śmiercią. Pierwsze nastąpiło podczas przesłuchania komendanta przez Amerykanów; jeden z odpisów tego zeznania wykonał w języku polskim przedpołudniem 24 maja (do godz. 13.00) Leon Królak, były polski więzień KL Mauthausen. Drugie powstało w wyniku przesłuchania Ziereisa przez dr. Antoniego Gościńskiego, naczelnego lekarza szpitala dla więźniów. Protokół tego zeznania wykonał w języku niemieckim dr Roman Kosmala, a na język polski przetłumaczył Józef Kopaczko. Tzw. protokół Kosmali powstał w nocy z 23 na 24 maja; ukończony został nad ranem, o godz. 6.00⁹.

Brakuje jednoznacznych danych, które pozwoliłyby określić precyzyjnie, w jakich godzinach dokładnie przeprowadzono oba przesłuchania Ziereisa. Wydaje się logicznym założenie, że to Amerykanie przesłuchali komendanta jako pierwsi (późnym wieczorem 23 maja?), a dla naszych rozważań istotny tzw. odpis Królaka powstał nazajutrz. Następnie przesłuchanie poprowadził dr Gościński (rozpoczęte jeszcze przed północą 23 maja?) – tutaj tzw. protokół Kosmali został sporządzony, jak wskazano, do 6.00 rano 24 maja. Wzmianka w artykule Tomaza Jardim o długim procesie zeznawania Ziereisa między kolejnymi transfuzjami krwi¹⁰ pośrednio wskazuje na taką kolejność wydarzeń.

⁶ Tamże, s. 81. Ziereis został postrzelony w lewe przedramię i w plecy, a także w brzuch (w tym wypadku kule przeszły na wylot).

⁷ T. Jardim, *Die erste Erhebungen von Nazi-Kriegsverbrechen in Mauthausen Amerikanische Ermittler und die Befreiung des KZ*, [w:] *KZ-Gedenkstätte Mauthausen / Memorial Mauthausen 2008. Forschung, Dokumentation, Information. Jahrbuch der KZ-Gedenkstätte Mauthausen*, hrsg. v. A. Kranebitter, Wien 2009, s. 38–47; *Beichte des Lagerkommandanten von Mauthausen SS-Standartenführer Franz Ziereis*, [Baden-Baden 1947], s. 3; J. Osuchowski, *Gusen – przedsiónek piekła*, Warszawa 1961, s. 203.

⁸ Dokładniej: w nr. 18. Informację o tym podał M. Orski, dz. cyt., s. 82. Mimo podjętych prób nie udało się Autorowi dotrzeć do egzemplarza tego periodyku.

⁹ Por. tamże, s. 122.

¹⁰ T. Jardim, dz. cyt., s. 41.

Dla pełniejszego obrazu dodajmy, że świadkami przesłuchiwań Zieryisa byli także inni więźniowie. Poza Polakami na pewno był wśród nich Austriak czeskiego pochodzenia Hans Maršálek (dzięki niemu zeznania komendanta zostały wykorzystane później w Norymberdze), Niemiec Charles-Heinz Pilarski (tłumacz) i Hiszpan Francisco Boix (autor serii zdjęć z przesłuchania).

Ograniczając się tylko do literatury polskojęzycznej, zeznania Zieryisa (oba albo tylko tzw. protokół Kosmali lub tzw. odpis Królaka) były już kilkakrotnie publikowane¹¹, przynajmniej raz także w postaci odrębnej broszury¹². Co zaskakujące, ani razu jednak nie zostały opatrzone aparatem naukowym. Celem postawionym przed niniejszym artykułem jest zatem nadrobienie tej zaległości w oparciu o dotąd niewykorzystany i nierozpoznany w literaturze przedmiotu odpis protokołu zeznań ostatniego komendanta KL Mauthausen, będący jedną z wersji tzw. odpisu Królaka, który przechowywany jest aktualnie w PAN Bibliotece Gdańskiej¹³.

Warto zwrócić jednak uwagę także na fakt, że w polskich zbiorach archiwalnych i muzealnych istnieje dziś przynajmniej kilka egzemplarzy (w postaci oryginalnych dokumentów lub ich odpisów w różnej postaci, czyli *de facto* odpisów odpisu oryginału) zeznań Zieryisa. Najgłośniejsze było ostatnio o jednym z nich, przekazanym w 2019 roku do zbiorów Muzeum Historii Polski (MHP) w Warszawie. Dokonała tego Jolanta Brudzińska, córka polskiego więźnia KL Mauthausen Aleksandra Ziółka, obecnego podczas przesłuchania Zieryisa, Zeznania komendanta KL Mauthausen zostały zachowane w postaci zapisków ołówkiem w niewielkim notatniku, zajmując 32 strony¹⁴. Analiza tego źródła wskazuje, że mowa tu o oryginale tłumaczenia Kopaczki tzw. protokołu Kosmali (brak informacji, jak trafił on w ręce Ziółka).

Na początku 2022 roku ciekawe, i jak do tej pory najobszerniejsze opracowanie dotyczące różnych egzemplarzy zeznań Franza Zieryisa znajdujących się w polskich zbiorach, opublikował na jednej ze stron Instytutu Pamięci Narodowej pracownik poznańskiego oddziału tej instytucji, Tomasz Cieślak¹⁵.

¹¹ Oba zeznania: J. Osuchowski, dz. cyt, s. 186–199; tylko tzw. protokół Kosmali: Z. Wlaziński, *Przez kamieniolomy i kolczasty drut*, Kraków 1974, s. 158–166; tylko tzw. odpis Królaka: *Od Fortu VII do Gusen. Praca zbiorowa*, red. P. Cholewa, Poznań 2000, s. 94–98.

¹² W broszurze opublikowano zarówno tzw. odpis Królaka, jak i tzw. protokół Kosmali – ale korzystając ewidentnie z jednego z powstałych odpisów tego protokołu (być może z tego, który jest obecnie przechowywany w Archiwum Akt Nowych, o czym dalej w tekście głównym): *Przedśmiertne zeznania super-kata Franz'a Zieryis'a, Komendanta Obozów Koncentracyjnych systemu Mauthausen*, b.m.w. b.r.w., s. 7–16 (egzemplarz m. in. w zbiorach bibliotecznych Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku, sygn. ZS 182).

¹³ Protokół zeznania Lagerkomendanta K.L. Mauthausen [SS-]Standartenführera Franza Zieryisa, PAN Biblioteka Gdańska, sygn. Ms. 5193 (rękopis, 30 × 21 cm, k. 4, nieopr.).

¹⁴ Protokół zeznań komendanta obozu Mauthausen Zieryisa, [w:] Notatnik Aleksandra Ziółka, Muzeum Historii Polski (Warszawa), sygn. MHP-ARR 884. Autor pozyskał skan tego źródła, za co dziękuje Panu Mariuszowi Walczakowi z Działu Zbiorów Muzeum Historii Polski.

¹⁵ T. Cieślak, *Tajemnica śmierci komendanta KL Mauthausen Franza Zieryisa – Przystanek Historia*, <https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/89752,Tajemnica-smierci-komendanta-KL-Mauthausen-Franza-Zieryisa.html> [dostęp 12.01.2023].

Opierając się na ustaleniach Cieślaka można wskazać, że dwa egzemplarze zeznań Ziereisa przechowywane są obecnie w Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN). Różnią się jednak między sobą, bo i też mowa o dwóch odpisach dwóch różnych zeznań. Pierwszy to pięciostronicowy oryginał (rękopis) odpisu zeznania złożonego przed Amerykanami, pod którym istnieje podpis Królaka¹⁶. To o tyle ważne, że dziś najwięcej kopii (w różnej postaci) właśnie tego dokumentu można odnaleźć w polskich zbiorach. Jak ustalił Cieślak, to właśnie jednym z nich jest odpis zeznań Ziereisa przechowywany w archiwum Instytutu Pamięci Narodowej¹⁷. Co więcej, przynajmniej jeszcze w trzech innych instytucjach zachowały się wersje zeznań Ziereisa utrwalone przez Królaka: poza Biblioteką Gdańską także w zbiorach Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku¹⁸ oraz Muzeum Armii Krajowej im. gen. Emila Fieldorda „Nila” w Krakowie¹⁹. Były one już parokrotnie publikowane²⁰, choć – jak zaznaczono – bez komentarza naukowego.

Drugi dokument w AAN to sześciostronicowy, niepodpisany i dość szczegółowy maszynopis. Jak podaje Cieślak, został on w większości wykorzystany w pracy Wlazłowskiego z 1974 roku²¹. Jest więc niczym innym, jak odpisem polskiego tłumaczenia tzw. protokołu Kosmali, który trafił ostatnio (w postaci oryginalnego notatnika) do zbiorów MHP. Treść jest niemal identyczna, różnice wynikają chociażby z innego zapisu listy obozów (wraz z liczebnością osadzonych w nich więźniów) kompleksu KL Mauthausen-Gusen²².

Wracając do „gdańskiego” protokołu zeznania Ziereisa, przechowywanego w zbiorach Biblioteki Gdańskiej. W przeciwieństwie do innych, do tej pory zidentyfikowanych, nie jest to maszynopis, ale spisany atramentem odpis. Pod względem treści zbliżony jest z innymi odpisami, dla których podstawą jest rękopis Królaka z AAN. Należy jednak podkreślić, że można zauważyć różnice – i to nie tylko dotyczące zapisu niektórych nazw własnych czy nazwisk (także błędnie), szyku zdania czy kwestii stylistycznych (w uwagach pominiętych). Pojawiają się drobne wtrącenia, których na próżno szukać w innych odpisach, choć nie wpływają one zasadniczo na wydźwięk źródła. W komentarzach zaznaczono niektóre z nich.

¹⁶ Protokół zeznania komendanta obozu w Mauthausen Franza Ziereisa, spisany przez Leona Królaka 24 maja 1945 r., Archiwum Akt Nowych (Warszawa), sygn. 2531/228.

¹⁷ T. Cieślak, dz. cyt.; sygnatura: AIPN GK 162/417.

¹⁸ Nr ewidencyjny: G-147/2012/1. Por. e-mail do Autora od Wojciecha Łukasza, kierownika Działu Zbiorów Muzeum II Wojny Światowej z 6 kwietnia 2022 r.

¹⁹ Zeznania Komendanta Obozu Koncentracyjnego Mauthausen-Gusen SS-Standartenführera Franciszka Ziereisa, Muzeum Armii Krajowej w Krakowie, sygn. MAK/D/2306. Por. Informacja Muzeum Armii Krajowej im. gen. Emila Fieldorfa "Nila" w Krakowie z dn. 20 grudnia 2019 r., <https://www.facebook.com/228831783891820/posts/2438742062900770/> [dostęp 12.01.2023]. Informacja została zilustrowana skanami obu stron protokołu.

²⁰ Zob. przypisy 11 i 12.

²¹ T. Cieślak, dz. cyt. Por. przypis 11.

²² W tzw. protokole Kosmali są one wymienione po przecinku, w odpisie – w dwóch kolumnach.

Cały dokument został napisany piórem, bez błędów i pośpiechu, co tylko potwierdza, że jest to późniejszy odpis. Tym bardziej, że widniejący zarówno w nagłówku, jak i na samym końcu dopisek „Maksymilian Drzymulski” nie dotyczy na pewno autora, to jest osoby, która była świadkiem zeznań Ziереisa²³. Najpewniej jest to jedynie nazwisko depozytariusza odpisu i być może osoby, która go wykonała (bazując na innym, wcześniejszym dokumencie). Prezentowany poniżej rękopis został nabyty od Marii Salińskiej do zbiorów Biblioteki Gdańskiej w 1973 roku²⁴.

^aMaksymilian Drzymulski^a

^bMs. 5193^b

^bAkc. 37/73/6^b

Protokół zeznania Lagerkomendanta K.L. Mauthausen [SS-]Standartenführera²⁵
Franza Ziереisa

Spisano w dniu 24 maja [19]45 od godz. 9-13 w kancelarii b. Schützhaftlagerführera²⁶
Seidlera²⁷.

Franz Ziереis leżąc na sienniku ranny 2 strzałami w brzuch oraz w lewe górne ramię, opowiadał przytomnie i bez najmniejszego przymusu dwóm urzędnikom Intelligence Confidence²⁸ w języku niemieckim, co bezpośrednio tłumaczono na język polski.

„Ja, Ziереis Franz, urodzony dnia 13 VIII 1905 w München (Monachium), ojciec mój padł na wojnie 1916, był z zawodu urzędnikiem kolejowym; matka żyje i mieszka w Monachium. Mam tylko jednego brata: Rudolfa lat 38, jest kierownikiem parowozu; dwie siostry: Margareta 47 lat i Wilhelmina 32 lata! Z zawodu jestem kupcem²⁹. W czasie dłuższego bezrobocia³⁰ pracowałem jako przyuczony cieśla, od 1 IV [19]24 do 30 IX [19]36 r. pełniłem służbę wojskową w 19 Bawarskim

²³ Maksymilian Drzymulski nie widnieje w bazie danych więźniów, którymi dysponuje KZ-Gedenkstätte Mauthausen – zob. e-mail Floriana Gauschla z działu zbiorów Mauthausen-Memorial do Autora z 7 lutego 2022 r.

²⁴ *Katalog rękopisów Biblioteki Gdańskiej Polskiej Akademii Nauk. Sygnatury Ms. 5000–Ms. 5411*, oprac. H. Dzienis, J. Kordel, D. Majkowska, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978, s. 104. Na datę nabycia wskazuje także adnotacja na samym dokumencie: Akc[esja]. 37/73/6.

²⁵ Odpowiednik pułkownika w Wojskach Lądowych (Heer). Tu i dalej zestawienie stopni niemieckich (Wehrmachtu i Waffen-SS) z epoki z polskimi, dzisiejszymi odpowiednikami za: G. Sowula, *Stopnie wojsk niemieckich*, [w:] *Teczka Hitlera*, red. H. Eberle, M. Uhl, przedm. H. Möller, tłum. B. Ostrowska, Kraków 2005, s. 443–444.

²⁶ Dośł. dowódcy (kierownika) części obozu dla więźniów, dokładniej: kierownika (w stopniu oficera) stojącego na czele Wydziału III (Abteilung III) w strukturze administracyjnej niemieckich obozów koncentracyjnych.

²⁷ Fritz Seidler (1907–1945) – niemiecki zbrodniarz, w latach 1940–1942 pełnił funkcję jednego z kierowników obozowych w KL Auschwitz, następnie był komendantem Gusen I, jednego z podobozów Mauhausten. Popenił samobójstwo 3 maja 1945 r.

²⁸ Mowa o amerykańskim wywiadzie wojskowym, czyli Military Intelligence Service (US Army). Wśród wspomnianych na pewno był płk. Richard S. Seibel. Drugą osobą musiał być ktoś z wymienionych: mjr. Eugen S. Cohen, por. Jack H. Taylor lub por. Jack R. Nowitz.

²⁹ Ziереis ukończył szkołę kupiecką (Kaufmannsschule) w Monachium.

³⁰ Mowa najpewniej o okresie szalejącej inflacji, a następnie hiperinflacji w Niemczech po I wojnie światowej, czyli zasadniczo latach 1922–1923.

Pułku³¹ w stopniu feldwebela³². Jako Oberleutnant³³ opuściłem Wehrmacht i wstąpiłem z dniem 30 IX [19]36 r. do Waffen SS³⁴ jako Ausbildungsreferent³⁵ w stopniu [SS-]Oberstürmführera³⁶ przydzielonym do 4-tej [SS-]Standarte³⁷ w Oranienburgu.

Z dniem 17 II [19]39 r. przybyłem do Mauthausen w stopniu [SS-]Hauptstürmführera³⁸ jako następcą poprzedniego Lagerführera Sauera³⁹. Szybki mój awans niezwyklej kariery do ostatniego posiadanego stopnia [SS-]Standartenführera⁴⁰ zawdzięczam temu, że częstokroć zgłaszałem się ochotniczo na front⁴¹. Na rozkaz R.[eichs]Führera SS Him[m]lera⁴² byłem zmuszony do pozostania w Mauthausen. Załoga SS w K.L. przypadła w następującym stosunku: 1 SS-man na 10 więźniów. Najwyższa liczba w K.L. Mauthausen była 17 000 więźniów, oprócz pobocznych obozów. Najwyższa liczba obozów – w liczbie 23 – dochodziła 76 000 – razem [43] 95 000 więźniów; liczba ogólna zmarłych przekracza 65 000. Załoga SS składa się z początku z 7 „Totenkopfverbände” w liczbie 4-5000, dzieląc się na „Wachtruppe”⁴⁴ i Kommandanturstabu⁴⁵, reszta –

³¹ Pełna nazwa: 19. Bawarski Pułk Piechoty (19. Bayerisches Infanterie-Regiment, dalej: 19 IR), wchodzący w skład 7. Dywizji Piechoty. Pułk sformowany został w 1921 r., a wchodzące w jego skład bataliony stacjonowały w Monachium (I/19 IR), Augsburgu (II/19 IR), Kempten i Lindau (III/19 IR).

³² W języku polskim najczęściej: feldfebl. Jeden ze stopni podoficerskich w Siłach Lądowych, odpowiednik polskiego sierżanta. Wyżej w korpusie podoficerów były tylko jeszcze trzy stopnie: Oberfeldwebel (polski odpowiednik: starszy sierżant), Hauptfeldwebel i Stabsfeldwebel (bez polskich odpowiedników).

³³ Porucznik.

³⁴ Ziereis dopuścił się tu uproszczenia. W istocie w 1936 r. nie istniała jeszcze nazwa Waffen-SS – jako określenie nowego rodzaju sił zbrojnych (niepodlegających Wehrmachtowi) stosowana dopiero od 1940 r. Późniejszy komendant KL Mauthausen w 1936 r. wstąpił do oddziałów SS-Totenkopf (SS-Totenkopfverbände; niekiedy w polskojęzycznej literaturze występuje tłumaczenie w postaci „oddziały trupiej czaszki”), z których rekrutowała się większość załóg niemieckich obozów koncentracyjnych. Sama formacja powstała w 1934 r.; do Waffen-SS została włączona w momencie ich formalnego utworzenia, tj. w 1940 r.

³⁵ Referent ds. kształcenia.

³⁶ Odpowiednik porucznika w Wojskach Lądowych.

³⁷ SS-Standarte 4, dokładniej: SS-Totenkopf-Standarte 4 „Ostmark”, czyli 4. pułk SS-Totenkopf „Marchia Wschodnia”. Jednostka powstała w 1938 r.

³⁸ Odpowiednik kapitana w Wojskach Lądowych.

³⁹ Albert Sauer (1898–1945) – niemiecki zbrodniarz wojenny, oficer SS, pierwszy komendant KL Mauthausen (1938–1939). W kolejnych latach pełnił funkcje kierownicze na terenach okupowanej Polski (obozy przesiedleńcze w Poznaniu i Łodzi), w KL Sachsenhausen, KL Kaiserwald (nieдалеко Rygi) i KL Ravensbrück.

⁴⁰ Awans na ten stopień Ziereis otrzymał 20 kwietnia 1944 r.

⁴¹ Formalnie uzasadnienie awansu sugeruje co innego, brzmiało bowiem następująco: „za szczególne zasługi na stanowisku komendanta obozu”.

⁴² Tu i w kolejnych miejscach konsekwentnie błędnie zapisano nazwisko Reichsführera SS Heinricha Himmlera.

⁴³ W tym miejscu kończy się pierwsza strona dokumentu.

⁴⁴ Oddziału wartowniczego.

⁴⁵ Sztabu komendatury – poprawniej po prostu komendatury lub sztabu komendanta.

ponad 6000⁴⁶ była z Wehrmachtu, Luftwaffe⁴⁷ przemianowanych na SS, oraz licznych wybrakowanych dla Wehrmachtu⁴⁸ grup volksdeutscheów. Wciągnięcie do SS więźniów Mauthausen i Gusen w liczbie 450 odbyło się na wyraźne życzenie Reichsführera[-SS] Him[m]lera. Więźniowie ci walczyli mieli z wrogiem, a zwłaszcza Bolszewizmem⁴⁹; byli oni w większej części ochotniczo zaciągnięci, resztę zmusili poszczególni Lagerführerzy bez mojej wiedzy. Rozkaz spalenia wszystkich dokumentów wykonać poleciłem w kilku dniach, mianowicie w ostatnich dniach kwietnia i z początkiem maja br. Rozkaz spalenia wydał Amt D-Berlin⁵⁰ w osobie [SS-] Gruppenführera⁵¹ Gluksa⁵². Rozkazy mordowania więźniów wydawałem tylko te, które pochodziły od Him[m]lera. Za swej obecności Him[m]ler sam podniósł kamień 45-kg., nałożył go na barki więźnia i w ten sposób nakazał szybko wykańczać ludzi⁵³. Osobiście zamordowałem niejedną setkę ludzi – może 400⁵⁴ przez wysłanie ich do karnej kompani, w której co noc ginęła masa ludzi. Karne kompanie były nakazane przez Berlin, dla szybkiego uśmiercenia ciężką pracą. Każdorazowo brałem udział oficjalnie w egzekucjach. Egzekucja w 1940 r. na 320 Polakach pochodzących z Warszawy, odbyła się na rozkaz Heydricha⁵⁵. Sam, niejednokrotnie strzelałem

⁴⁶ Zierys podał dane (tak, jak wcześniej więźniów czy ofiar) dla całego kompleksu KL Mauthausen-Gusen. Są one dość nieprecyzyjne, bowiem na przestrzeni lat wielkość (i skład) załogi tak samego KL Mauthausen, jak i całego kompleksu, zmieniał się dynamicznie. Szczegóły: F. Freund, B. Perz, dz. cyt., s. 296–297.

⁴⁷ Błędem jest wymienienie jako równorzędnych Wehrmachtu oraz Luftwaffe. Zapewne w tym pierwszym wypadku Zierys miał na myśl (wspomniane już) Heer, czyli Wojska Lądowe. Wehrmacht to określenie dla całych Sił Zbrojnych Rzeszy Niemieckiej, a więc obok Heer (Wojsk Lądowych) także i Luftwaffe (Sił Powietrznych), jak i Kriegsmarine (Marynarki Wojennej). Osobno istniały jeszcze formacje wojskowe SS (wspomniane już Waffen-SS), których nie można mylić z Powszechną SS (Allgemeine-SS), czyli paramilitarną organizacją NSDAP.

⁴⁸ Co ciekawe, tego fragmentu („wybrakowanych dla Wehrmachtu”) w rękopisie Królaka z AAN w ogóle nie ma. Określenie „wybrakowani” najpewniej jest błędem, a należy je rozumieć jako „wybrani”, „wyselekcjonowani” (po poborze).

⁴⁹ W rękopisie Królaka z AAN: przeciw Rosjanom.

⁵⁰ Amt D – Wydział D, tj. komórka administrująca system niemieckich obozów koncentracyjnych, działająca od 1942 r. w strukturach Głównego Urzędu Gospodarczo-Administracyjnego SS (SS-Wirtschafts- und Verwaltungshauptamt, SS-WVHA). Wcześniej istniała pod nazwą Inspektoratu Obozów Koncentracyjnych (Inspektion der Konzentrationslager), w latach 1934–1940 jako samodzielny podmiot, a później (tj. w latach 1940–1942) w ramach Głównego Urzędu SS (SS-Hauptamt).

⁵¹ Odpowiednik generała dywizji w Wojskach Lądowych.

⁵² Tu i dalej błędny zapis nazwiska. Richard Glücks (1889–1945) – niemiecki zbrodniarz, szef Wydziału D w ramach SS-WVHA, odpowiedzialny za rozwój i funkcjonowanie systemu niemieckich obozów koncentracyjnych w latach 1939–1945. W 1945 r. popełnił samobójstwo.

⁵³ W rękopisie Królaka z AAN: więźniów. Informację o tym wydarzeniu (tj. rzekomym dzwignięciu prze Himmlera kamienia) nie udało się Autorowi zweryfikować.

⁵⁴ Tutaj znacząca różnica względem rękopisu Królaka z AAN – w tym ostatnim podano „około 4 tysiące”.

⁵⁵ Reinhard Heydrich (1904–1942) – niemiecki oficer, zbrodniarz wojenny, szef Służby Bezpieczeństwa SS (Sicherheitsdienst der SS) w latach 1932–1939 i Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Rzeszy (Reichssicherheitshauptamt) w latach 1939–1942; funkcję łączył (w latach 1941–1942) z funkcją zastępcy protektora Czech i Moraw. Zabity w zamachu zorganizowanym przez członków czechosłowackiego podziemia (Czecha Jana Kubisá i Słowaka Jozefa Gabčíka),

w czasie egzekucji do więźniów, bo Volksdeutsche źle strzelali. Strzelanie z broni małokalibrowej zarządził Gluks z Berlina. W Sachsenhausen⁵⁶ urządził on specjalną strzelnicę, a mianowicie w specjalnym baraku, odpowiednio urządzonej, uruchomiono głośnik i zamarkowano strzelnicę. Wprowadzonych więźniów zabijano zniemacka przez tzw. „Genickschuß”⁵⁷. Na rozkaz dra Lohnhausera⁵⁸ i dra Renaulta⁵⁹ wysłano do Hartheim k/Linzu niepoprawnych zawodowych przestępców, jako umysłowo chorych, których niszczone specjalnym wynalazkiem dr. Krebsbacha⁶⁰. Większość zamordowanych więźniów w liczbie kilku tysięcy zamordował Bachmayer⁶¹ w Mauthausen. To tam⁶², a nawet więcej, dokonał Seidler w Gusen. Chmielewski⁶³ i Seidler kazali sobie w Gusen garbować specjalnie skórki ludzkie z oryginalnym tatuażem, z czego kazali sobie oprawiać sobie książki, wyrabiać sobie różne torebki i abażury do lamp. [64] Dla siebie nigdy nie kazałem czegoś podobnego wykonać. Zostało to później przez Berlin zakazane. Akcja K⁶⁵ składała się z ludzi,

którzy uprzednio przeszli szkolenie w Szkocji zorganizowane przez brytyjski Zarząd Operacji Specjalnych (Special Operations Executive).

⁵⁶ KL Sachsenhausen – niemiecki obóz koncentracyjny istniejący w latach 1936–1945, niedaleko Berlina (na północ od stolicy Niemiec). Obecnie Sachsenhausen to dzielnica Oranienburga. Od 1993 r. na terenie dawnego obozu działa miejsce pamięci i muzeum: Gedenkstätte und Museum Sachsenhausen.

⁵⁷ Strzał (z broni palnej) w potylicę.

⁵⁸ W rękopisie Królaka z AAN: Lohnhausena.

⁵⁹ Mimo podjętych prób nie udało się jednoznacznie zidentyfikować ani dr. Lohnhausena/Lohnhausera, ani dr. Renaulta.

⁶⁰ Eduard Krebsbach (1894–1947) – niemiecki zbrodniarz, lekarz obozowy w KL Mauthausen (1941–1944), wcześniej członek załogi KL Sachsenhausen. Wspomnianym wynalazkiem była opracowana formuła specjalnych zastrzyków dosercowych, które służyły do zabijania więźniów. W latach 1944–1945 Krebsbach był lekarzem w KL Kaiserwald (niedaleko Rygi) i kierownikiem selekcji w getcie w Rydze. Schwytany, trafił na ławę oskarżenia w procesie przeciwko załodze KL Mauthausen-Gusen, który toczył się przed amerykańskim Trybunałem Wojskowym w Dachau. Skazany został na karę śmierci, którą wykonano.

⁶¹ Georg Bachmayer (1913–1945) – niemiecki zbrodniarz, kierownik pierwszego obozu w KL Mauthausen i zastępca Ziereisa, następnie (1943–1945) organizator i komendant podobozu Ebensee. Popęcił samobójstwo.

⁶² Błąd, najpewniej miało brzmieć: tak samo.

⁶³ Karl Chmielewski (1903–1991) – esesman pełniący różne funkcje w obozach koncentracyjnych: KZ Columbia (1935) i Sachsenhausen (1936–1939), jako komendant w Gusen I (1940–1942) i Hertogenbosch (1942–1944). Pomysłodawca tzw. śmiertelnych kąpielii (Totenbadaktionen). W 1944 r. odwołany z funkcji komendanta, skazany przez sądownictwo SS za korupcję i grabież, osadzono go w Sachsenhausen i Dachau. W RFN dwukrotnie sądzony za zbrodnie (1953 r. – 1 rok więzienia, 1961 r. – dożywocie). Ze względu na stan zdrowia został wypuszczony z więzienia przedterminowo w 1979 r. W tym miejscu można wspomnieć o wydanej kilka lat temu publikacji, w której znaleźć można relację syna Karla, Waltera Chmielewskiego – zob. H. Schaeben, *Der Sohn des Teufels. Aus dem Erinnerungsarchiv des Walter Chmielewski*, Zürich 2015.

⁶⁴ W tym miejscu kończy się druga strona dokumentu.

⁶⁵ Tajna akcja wprowadzona rozkazem Adolfa Hitlera pod koniec marca 1944 r., zakładała egzekucję alianckich jeńców wojennych (oficerów i podoficerów), którzy podjęli próbę ucieczki, ale zostali schwytani. Było to jaskrawe pogwałcenie prawa międzynarodowego (konwencji genewskiej z 1929 r.). Akcja była realizowana właśnie w KL Mauthausen-Gusen. Nakaz Hitlera

którzy z nikim się nie mogli kontaktować i na rozkaz Him[m]lera zostali zlikwidowani. Chmielewski w Gusen zamordował kilka tysięcy ludzi. W jego pijatykach nigdy nie brałem udziału. Mnie nie można pociągnąć do odpowiedzialności za zamordowanie ludzi, gdyż poszczególne rozkazy nadchodziły z Berlina i zostały każdorazowo podpisane przez poszczególnych Schutzhaftlagerführerów⁶⁶. Akcjonariuszem firmy Dest⁶⁷ nie byłem. Otrzymałem z tytułu niespełnionego tam stanowiska 300 RM miesięcznie, z tytułu mego stanowiska jako Lagerkomandanta otrzymałem 600 RM miesięcznie. Dzierżawa terenu do polowania nie kosztowała mnie nic. Miałem rozkaz wysadzić w powietrze całe Gusen I i II w tunelach Kellerbau⁶⁸ oraz częściowo w Bergkristal⁶⁹, a zwłaszcza o ile by Rosjanie⁷⁰ już byli blisko. O ile by nadeszli Amerykanie, to należałoby więźniów zwolnić. [SS-]Gruppenführer Pohl⁷¹ wydał w lutym br. rozkaz wyprowadzenia wszystkich więźniów z obozów do lasów i wymordowania co do jednego na różne sposoby. Tymi rozkazami przejęła się strasznie moja żona i gwałtownie wpłynęła na mnie, tak że zignorowałem Berlin i nie kwapiłem się z wykonaniem rozkazów. Uznałem te rozkazy za najwyższą głupotę, co kosztowało mnie dużo nerwów. Mauthausen było ostatnim obozem do którego ewakuowano liczne transporty z wszystkich obozów, zwłaszcza z Oświęcimia⁷², Buchenwaldu⁷³, Dachau⁷⁴ it.p. Przesyłano tysiącami nieoczekiwane transporty kobiet, dzieci i mężczyzn, dlatego nie starczyło żywności. Bauernführer⁷⁵ odmawiał dostarczenia żywności do tych transportów. Na moje zwrócenie się do Berlina, ażeby

został zredagowany przez szefa RSHA, SS-Obergruppenführera Ernsta Kaltenbrunnera. Szerzej o tzw. rozkazie żagańskim (Sagan-Befehl) m. in. T. Sojka, *Sagan-Befehl. Fakty i dokumenty*, Zielona Góra 1986; R. Zarzycki, *Zbrodnia-kara-proces*, „Zeszyty Żagańskie” 2004, nr 4, s. 29–34.

⁶⁶ W rękopisie Królaka z AAN po prostu: kierowników obozów.

⁶⁷ Poprawniejszy zapis: DEST. Skrót od nazwy Deutsche Erd- u. Steinwerke (dosłownie: Niemieckie Zakłady Prac Ziemi i Kamieniarskich) firmy podległej SS, utworzonej w 1938 r. Eksploatowała ona przede wszystkim więźniów właśnie KL Mauthausen-Gusen, którzy pozyskiwali materiał budowlany. Zob. przyp. 2.

⁶⁸ Kellerbau – system podziemnych tuneli w masywie Kastenhofen, budowany od 1943 r. rękoma więźniów KL Gusen I.

⁶⁹ Bergkristal – system podziemnych tuneli zbudowany w latach 1944–1945 rękoma więźniów KL Gusen II.

⁷⁰ Bardzo często spotykany w źródłach z epoki błędny skrót myślowy sprowadzający Sowieców do jednej (dominującej, ale bynajmniej nie jedynej w społeczeństwie ZSRR) nacji – Rosjan.

⁷¹ Oswald Pohl (1892–1951) – niemiecki zbrodniarz, szef SS-VVHA, pod który podlegały m. in. obozy koncentracyjne. Był głównym oskarżonym w jednym z tzw. procesów norymberskich. Skazany został na karę śmierci w 1947 r., którą wykonano cztery lata później.

⁷² KL Auschwitz – niemiecki obóz koncentracyjny utworzony w Oświęcimiu na terenie Górnego Śląska (na terenach polskich wcielonych do Rzeszy) w czerwcu 1940 r. W 1942 r. powstały obozy Auschwitz II-Birkenau oraz Auschwitz III-Monowitz. Całość tworzyła największy kompleks obozów koncentracyjnych w Rzeszy Niemieckiej – KL Auschwitz-Birkenau.

⁷³ KL Buchenwald – niemiecki obóz koncentracyjny utworzony w 1937 r. w Turynгии, niedaleko Weimaru. Istniał do 1945 r.

⁷⁴ KL Dachau – niemiecki obóz koncentracyjny utworzony w 1933 r. w Bawarii, na północ od Monachium. Istniał do 1945 r.

⁷⁵ Nieprecyzyjne określenie, w istocie (najpewniej) mowa o Ortsbauernführer, a więc lokalnym urzędniku stojącym na czele oddziału Urzędu Wyżywienia Rzeszy (Reichsnährstand), odpowiedzialnego m. in. za dystrybucję żywności.

zaradzić tym okropnościom, zakazano mi w ogóle w tej sprawie zwracać się i strasznie mnie za to krytykowano. W każdym transporcie było 600-800 zmarłych. Wielu w czasie drogi wyrzucano z wagonów. Z Dachau wyszedł 8 dni przed końcem wojny transport 4800 więźniów, z których tylko 180 ludzi przybyło na miejsce, reszta – wygłodzona – zmarła, gdyż w żywność była [76] zaopatrzona tylko na 1 dzień, lub została zastrzelona z powodu usiłowanej ucieczki. W ostatnich dniach Bachmeyer zamordował więźniów zatrudnionych w krematorium, ażeby nic nie mogli powiedzieć.”

W dalszym ciągu wymienia szereg nazwisk wysokich osobistości SS oraz gauleitera Eigrubera⁷⁷, gdzie przypuszczalnie się znajduje. Eigengrubera⁷⁸ spotkał w Alpach. Znajdować się on może w miejscowości Waschenegg⁷⁹ na wysokości 2.400 m.⁸⁰ Him [m]lera ostatnio spotkał na odprawie w Wiedniu przed 7-8 tygodniami. Przypuszczalnie znajduje się w Czechach w dobrym ukryciu.

Na zapytanie, czy zdawał sobie sprawę z przegranej Niemiec – odpowiedział twierdząco (od chwili przekroczenia przez wrogów Zagłębia Ruhry). Zdawał sobie także sprawę z tego, jakiego dokonał zniszczenia (80 000 000 Niemców) jeden głupi człowiek, jaki był Hitler, oraz najwyższa podłość Him[m]lera, oraz osobistości Berlina SS z Pohlem na czele.

Z powodu osłabienia i trudności mówienia Franza Ziereisa, zakończono z nim na razie wywiad.

Gusen, dnia 24 maja 1945 r., godz[ina] 14-ta.

^a Maksymilian Drzymulski^a

^a Włocławek, Michelin⁸¹ 102.^a

[źródło: PAN Biblioteka Gdańska, Ms. 5193, k. 1-4 (il. 1-4)].

^a zapisane wyraźnie ciemniejszym atramentem, niż treść samego protokołu

^b dopisek ołówkiem, adnotacja PAN Biblioteki Gdańskiej

⁷⁶ W tym miejscu kończy się trzecia strona dokumentu.

⁷⁷ August Eigruher (1907–1947) – austriacki zbrodniarz, gauleiter Okręgu Rzeszy Górny Dunaj (Reichsgau Oberdonau; dawny kraj związkowy Górna Austria) w latach 1938–1945. Skazany w procesie załogi KL Mauthausen-Gusen przed amerykańskim Trybunałem Wojskowym w Dachau na karę śmierci (mimo, że nie należał do załogi SS; był jednak współodpowiedzialny za funkcjonowanie obozu); wyrok wykonano.

⁷⁸ Błędny zapis nazwiska (patrz przypis powyżej).

⁷⁹ Najpewniej błędny zapis Warscheneck; ponadto to szczyt w kraju związkowym w Górnej Austrii (faktycznie niecałe 2400 m. n.p.m.), a nie miejscowość.

⁸⁰ To zdanie to największe wtrącenie, którego na próżno szukać w rękopisie Królaka z AAN.

⁸¹ Od 1979 r. dzielnica Włocławka.

Ms. 5193 Makymilian Drgumlski 1

Akc. 37/73/6

Protokół zeznania Lagerkomendanta K.L. Mauthausen
Standartenführera Franza Zierysa.

Spytany w dniu 24 maja 1957 r. o godz. 9-13 w kancelarii
k. Selbstschaffungsleiters Seidlera.

Franz Zierys leży na siemku ramy z strażaki
w bruku oraz w lesie jone ramy, opowiada przytomnie
i bez najmniejszego przymusu na zadane pytania do
wzrostu Intelligence Konfidence w języku niemieckim
co bezpośrednio tłumaczy na język polski:

„Ja, Zierys Franz, urodzony dnia 13. VIII. 1905 w Miu-
chen (Monachium), - ojciec mój padł na wojnie 1916, był
z zawodu urzędnikiem Kolejowym, matka żyje i mieszka
w Monachium. Mam tylko jednego brata: Rudolfa lat
jed. mieszka w Niemczech, dwie siostry: Margareta
47 lat i Wilhelmina 32 lata. Z zawodu jestem Kupcem.
W czasie dłuższego bezrobocia pracowałem jako przycho-
ny cieśla, - od 1. IV. 24 do 30. IX. 36 r. pełniłem służbę w
19. Bayerischem Pulk w stopniu Feldwebel. Jako
Oberleutnant opuściłem Wehrmacht i wstąpiłem z dniem
30. IX. 36 r. do Waffen SS jako Ausbildungsreferent w stop-
niu Obersturmführera przydzielony do 4-tej Standarte
w Braniewcu. Z dniem 17. II. 39 r. przybyłem do Maut-
hausen w stopniu Hauptsturmführera jako następcę
poprzedniego Lagerführera Zierysa. Szybki mój awans
niezwykle kariery do ostatniego posiadanego stopnia
Standartenführera zawdzięczałem temu, że często
zdarszałem się ochotniczo na front. Na przykład R. Führer
SS Himmler, byłem awansowany do porucznika w
Mauthausen. Żołdza SS w K.L. przypadała w nastę-
jącym stopniu: 1 SS-man na 10 tysięcy. Najwyższa
liczba w K.L. w Mauthausen była 17.000 tysięcy
przy poborczych obrotach. Najwyższa liczba obrotów
Zerstörerów - w liczbie 23 - dochodziła 76.000 - rapem

1. Protokół zeznania Lagerkomendanta K.L. Mauthausen [SS-]Standartenführera
Franza Zierysa, k. 1.

(PAN Biblioteka Gdańska, sygn. Ms. 5193).

95.000 więźniów. Liczba ogólna zmarłych - przekracza 65.000.
 Zarząd SS składała się z prezydenta z "Totenkampfbauamt"
 w liczbie 4-5000 ludzi, służyła na "Machttruppe" i Komman-
 danturabau, - reszta - ponad 6.000 była z Wehrmachtu Luftwaffe
 i Wehrmachtu na SS, oraz licznych wybuchowców dla
 Wehrmachtu grup: Volksgesundheit. Wędrując do SS więźniów
 Mauthausen i Gusen w liczbie 450, odbyła się na wyprawie
 zjelenie Reichsführera Himmlera. Wędrownie ci waleczni mie-
 li z wojaczką, a z Tarsperą z Polymen Kamm; byli oni w mi-
 keszej oficyi ochotniczego zaciągawcy, - reszta gminnie pospe-
 solni Lagerführerzy bez swojej wiedzy. Rozkaz spalania
 wszelkich dokumentów w końcu poleceniem w kilku dniach,
 wiańtrwie i ostatnich dniach Kriemling i z poprzednim
 mającymi. Rozkaz spalania wydał Amt D-Berlin w osobie
 Gruppenführera Glucka. Rozkazy uwięzienia więźniów wy-
 dawane tylko te, które podobały się Himmlerowi. Za swej obec-
 ności Himmler sam pokazał Kammowi 45 kg, nadszedł go na barki
 więźnia i w ten sposób nakazał szybko w Kammie ludzi.
 Wskazanie zaumordować więźniów w tym celu, - może 400 prze-
 wzięcia ich do Kammowej Kompanii, w której, co miało służyć
 masom ludzi. Karne Kompanie na Kammie były przez Berlin
 dla szybkiego uwięzienia i innych prac. Każdego dnia brałem
 udział oficjalnie w egzekucjach. Egzekucje w 1940 r. na 300-
 Palakach pochodziły z Tarsperą, odbyła się na miejscu Heide-
 richa. Sam, niejednokrotnie stępiałem w czasie egzekucji
 do więźniów, był Volksgesundheit ale stępiałem. Stępianie
 z broni maokalibrowej zaprowadził Gluck z Berlina. W
 Sachsenhausen zaprowadził on specjalny stępianiec, a wia-
 ntrwie: w specjalnym baraku, odpowiednio ugrupowanym
 w ramach gminie radiowy i samokierowca stępian-
 cy. Wyprawy więźniów zabijawców i innych przez
 t.zw. "Heimkehrer" w rozkaz Bra Lohmhauser i Bra.
 Renault, wyjazd do Hartheim K/Lindau nieporozumień
 zarządca przystąpił, jako umysłowo chorych, których
 niszczone specjalnym specjalnym Bra Krebsbacha.
 Wędrowni zaumordowanych więźniów w liczbie Polka ty-
 ryzji, - zaumordował Bachmeyer w Mauthausen. To 4-
 mo, a nawet więcej - dokonał Seidler w Gusen.
 Chmielowski i Seidler. Napali sobie w Gusen garbo-
 wai specjalne skórkę ludzką z oryginalnym ta-
 tuasem, z czego napali sprawnie sobie Kriemling, z-
 rabiali różne torbki i abajury do lamp.

2. Protokół zeznania Lagerkomendanta K.L. Mauthausen [SS-]Standartenführera
 Franza Ziereisa, k. 2.

(PAN Biblioteka Gdańska, sygn. Ms. 5193).

III

3

Dla siebie nie Karasem nigdy epejot potobnego w Konaci. Ju-
 stalo to pozmiej przez Berlin z Karasem. A Ktowa K. K. Ka-
 da da sie z ludzmi, ktorej z nich nie mogli sie kontaktować
 i na rynek Himlera zostali zlozyci. Umielemski
 w Susen zamowil w K. K. tyzycy ludzi. W jego przykrykach
 nie Karasem nigdy wsiadu. Mnie nie moza spojrzac do or-
 szaczniakow i z zamowieniem ludzi, sji porzeczolac in-
 kazy uatchosy z Berlina i zortezj Marschrozowu postpi-
 nane przez porzeczolnych tehatyhaftlagerfabriks. Okajo
 namizpan pirny Bert nie tydem. Styma dem z K. K. uie
 niepeumionego tam stauwika zw. Km. uie uie guie,
 z K. K. uiego stauwika jako Lagerkommandant, stym
 uie dem 600 Km. uie uie guie. Kopa tym nie uie dem jedynek
 imyk dlekw. Dierzawa terem do polowania nie Ko-
 statorata mnie nie, goly tera ten przydichit mi pe uie
 Staatsrat. Utrzymanie posiadanej awionetki nie K. K. toretu
 mnie nie. Miatem rorkas wysadit w powietrze cate Susen.
 i II. w tunelach, - Kellerbau. Draz epejotow w Bergkristal a
 strasiera oileby rozjanie juu byli bliskot. O ileby maderli
 Amerykanie, to uie uie toby miz uie zwolnie. Grapenpikher
 Pohl wydet w lutym br. rozkaz wywrowadzenia wuy sthik
 miz uie z obozow do lasow i wymordowania co do jednego
 na roine sposoby. Tymi rozkazami przejsa sie strasnie
 uieja zonia i gwardowie wpyzrale na mnie, tak ze rigo-
 ruzatem Berlin i nie K. K. pitem sie z K. K. uie dem rozkazow.
 Miatem ze rozkazy za wazysiq granoty, co Kasatorawo
 mnie duzo nerwow. Mauthausen by ostatnim oborem
 do K. K. rogo ewakuowan liczne transporty z szpizkich
 obozow, z# baszera z Ostirichia, Buchenwaldu, Dachau
 i t. p. Wyzyskaw tyzycami uiecofekirane trans-
 porty kobiet, dzieci i mizyczpu, dlatego nie starczylo
 zgonosci. Baucerafuherer odwaria do tarczenia zgonosci
 dla tych transportow. Na moze ewokencie sie do Berlina
 aieby zaradzie tym akropuocion, z Karasem mi wyzole
 w tej sprawie zwraca sie i strasnie mnie ze to K. K. ty-
 korawo. W K. K. tyzycy transportie bylo 600-800 ematyzek.
 Wielu w czasie drozi wznucawo z wagonow. Z Dachau
 wyszedl z dwi przed koncem wojny transport 4.800-
 wiz uie, z K. K. tyzycy tyzko 180 ludzi przyzlyto na uiejs-
 ce, reszta wyzobdpona - zmarla, goly w zgonosc byla

3. Protokół zeznania Lagerkomendanta K.L. Mauthausen [SS-]Standartenführera

Franza Ziereisa, k. 3.

(PAN Biblioteka Gdańska, sygn. Ms. 5193).

IV. 4

Zapoznana tylko na 1 dzień lub została zastąpiona z powodu usiłowanej ucieczki, w ostatnich dniach Buchenlager zamordował przy użyciu zatruwanych w krematorium, ażeby nie mogli ponieść śmierci."

W dalszym ciągu życzenia ośrodku warunków życia nich osobistości SS oraz Gauleitera Eichmanna, gdzie przypuszczalnie się znajduje. Eichmanna spotkał w Alpach. Majdłowca się on może w niemieckiej Wätruhenezz na wysokości 2.400 m.. Himmlera ostatnio spotkał na odprawie w Wiedniu przed 7-8 tygodni. Przymusoralnie znajduje się w Czechach w dołku w Karcie.

Na zapytanie czy zawarł sobie sprawę z przebiegiem Niemiec, - odpowiedział Tricentico (od chwili przekroczenia przez niego granic Czechy) zawarł sobie także sprawę z tego, jakiego dokonał zniszczenia (80.000.000. Niemców) jeden z grupy oficerów, jakim był Hitler, oraz najwyższa postać Himmlera, oraz osobistości Berlina SS z Pohl'em na czele.

Z powodu osłabienia i trudności uświadczenia Franza Ziereisa, zakończono z nim na razie wywiad.

Luseu, dnia 24. maja 1945 r. godz. 14. ta

Maksymilian
Dymowski -

Wrocławsk. Slichelcu 102.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

- Protokół zeznania Lagerkomendanta K. L. Mauthausen [SS-]Standartenführera Franza Ziereisa, PAN Biblioteka Gdańska, sygn. Ms. 5193.
- Protokół zeznania komendanta obozu w Mauthausen Franza Ziereisa, odpisany przez Leona Królaka 24 maja 1945 r., Archiwum Akt Nowych (Warszawa), sygn. 2531/228.
- Protokół zeznań komendanta obozu Mauthausen Ziereisa, 24 maja [19]45, [w:] Notatnik Aleksandra Ziółka, Muzeum Historii Polski (Warszawa), sygn. MHP-ARR 884.

LITERATURA

- Baum B., *Die letzten Tage von Mauthausen*, Berlin 1965.
- Beichte des Lagerkommandanten von Mauthausen SS-Standartenführer Franz Ziereis*, [Baden-Baden 1947].
- Freund F., Perz B., *Mauthausen – Stammlager, Außenlager*, [w:] *Der Ort des Terrors. Geschichte der nationalsozialistischen Konzentrationslager*, Bd. 4: *Flossenbürg, Mauthausen, Ravensbrück*, hrsg. v. W. Benz, B. Distel, München 2006, s. 293–470.
- Jardim T., *Die erste Erhebungen von Nazi-Kriegsverbrechen in Mauthausen. Amerikanische Ermittler und die Befreiung des KZ*, [w:] *KZ-Gedenkstätte Mauthausen / Memorial Mauthausen 2008. Forschung, Dokumentation, Information. Jahrbuch der KZ-Gedenkstätte Mauthausen*, hrsg. v. A. Kranebitter, Wien 2009, s. 38–47.
- Jarząbek W., *KL Gusen jako miejsce eksterminacji obywateli polskich*, [w:] *Studia z dziejów polskich więźniów i pamięci społecznej*, red. W. Jarząbek, Warszawa 2022.
- Katalog rękopisów Biblioteki Gdańskiej Polskiej Akademii Nauk. Sygnatury Ms. 5000–Ms. 5411*, oprac. H. Dzieńis, J. Kordel, D. Majkowska, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978.
- Od Fortu VII do Gusen. Praca zbiorowa*, red. P. Cholewa, Poznań 2000.
- Orski M., *Ostatnie dni obozu Mauthausen-Gusen*, Gdańsk 1995.
- Osuchowski J., *Gusen – przedsiónek piekła*, Warszawa 1961.
- Przedśmierne zeznania super-kata Franz'a Ziereis'a, Komendanta Obozów Koncentracyjnych systemu Mauthausen*, b.m.w. b.r.w.
- Schaeben H., *Der Sohn des Teufels. Aus dem Erinnerungsarchiv des Walter Chmielewski*, Zürich 2015.
- Sojka T., *Sagan-Befehl. Fakty i dokumenty*, Zielona Góra 1986.
- Sowula G., *Stopnie wojsk niemieckich*, [w:] *Teczka Hitlera*, red. H. Eberle, M.Uhl, przedm. H. Möller, tłum. B. Ostrowska, Kraków 2005, s. 443–444.
- Wachsmann N., *KL – historia nazistowskich obozów koncentracyjnych*, tłum. M. Antosiewicz, Warszawa 2016.
- Wlazłowski Z., *Przez kamieniołomy i kolczasty drut*, Kraków 1974.
- Zarzycki R., *Zbrodnia-kara-proces*, „Zeszyty Żagańskie” 2004, nr 4, s. 29–34.
- Cieślak T., *Tajemnica śmierci komendanta KL Mauthausen Franza Ziereisa – Przystanek Historia*, <https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/89752,Tajemnica-smierci-komendanta-KL-Mauthausen-Franza-Ziereisa.html>
- Informacja Muzeum Armii Krajowej im. gen. Emila Fieldorfa "Nila" w Krakowie z dn. 20 grudnia 2019 r., <https://www.facebook.com/228831783891820/posts/2438742062900770/>

JAN DANILUK

TESTIMONY OF FRANZ ZIEREIS, COMMANDANT
OF MAUTHAUSEN CONCENTRATION CAMP

Abstract: This primary source paper presents a previously unknown copy of the testimony of Franz Ziereis, kept in the Manuscripts Department of PAS Gdańsk Library (Ms. 5193). Ziereis was a German war criminal, a long-term commandant of Mauthausen concentration camp (1939–1945). He provided his testimony voluntarily on 24 May 1945, shortly before his death as a result of wounds he sustained while being detained by US soldiers. Although the testimony of the last commandant of Mauthausen concentration camp has already been used on a number of occasions (e.g. during the trial of the major German war criminals before the International Military Tribunal in Nuremberg in the years 1945–1946) and published, it has not yet been presented in the Polish language with scientific commentary. The paper also seeks to identify the hand-written versions or copies of Ziereis's testimony existing in Polish collections and to indicate the basic differences between them.

Keywords: Mauthausen concentration camp; Franz Ziereis (1905–1945); concentration camps; World War II

JAN DANILUK

ZEUGNIS DES KZ MAUTHAUSEN-KOMMANDANTEN
FRANZ ZIEREIS

Abstract: Der Quellenartikel präsentiert eine bisher unbekannte Abschrift der Zeugenaussage von Franz Ziereis, die in der Handschriftenabteilung der Polnischen Akademie der Wissenschaften der Danziger Bibliothek aufbewahrt wird (Ms. 5193). Ziereis war ein deutscher Kriegsverbrecher und langjähriger Kommandant des KZ Mauthausen (1939–1945). Er gab seine Aussage freiwillig am 24. Mai 1945 ab, kurz vor seinem Tod an den Folgen von Verletzungen, die er während der Inhaftierung durch amerikanische Soldaten erlitten hatte. Obwohl die Zeugenaussagen des letzten Kommandanten des KZ Mauthausen mehrfach verwendet wurden (z. B. während des sogenannten Hauptprozesses gegen deutsche Verbrecher vor dem Internationalen Militärgerichtshof in Nürnberg 1945–1946) und veröffentlicht wurden, wurden sie nie in polnischer Sprache mit einem wissenschaftlichen Kommentar vorgelegt. Der Artikel versucht auch die Manuskripte oder Kopien der Ziereis' Zeugenaussagen zu identifizieren, die bisher in polnischen Sammlungen vorhanden waren, und weist auch auf die grundlegenden Unterschiede zwischen ihnen hin.

Schlüsselwörter: KZ Mauthausen; Franz Ziereis (1905–1945); Konzentrationslager; Zweiter Weltkrieg